

ПРИЈЕГЛЕД

ПРИЛОГ »МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ«

БРОЈ XIX. = МОСТАР 1-XI- 1902. = ГОДИНА I.

»LE STYLE C'EST L'HOMME«

И ПРИМЕНА МУ У НАС

Ова не врло духовита ффраза ффранцуска добила је у нашој књижевности велик значај. Нарочито пак у критици. Ту је она постала критеријум по ком критичари мере и суде. И то у свом буквалном, дословном, непримењеном значењу. Није то никакво чудо. Недићу је била добро дошла, јер му је примерима стила најлакше било очигледно демонстрирати искреност, или неискреност, извештаченост ког писца. А данас је тзв. импресијонистама много лакше, као што је и природно, умислити, подметнути па и читаоцу сугеровати да види, лепу садржину у лепој форми, него лепу садржину у ружној ил да блажије рекнем, у неприкладној форми.

Али прелазећи преко тога муком, да се запитамо шта значи то *le style c'est l'homme*? и како се може та изрека применити на уметника? Прво и прво шта је то стил? Недић је по својим апријорним симпатијама под стилом разумевао оно, што се под естетским, поетским стилом разуме у стилистици, реторици. Рецимо да он у тој француској изреци и не значи ништа друго. Али свака изрека тачна је с извесним оградама. Свака је изрека сувише широка за специјалан случај, а сувише узана за цео низ оних појава које хоће да обухвати. Кад се така једна општа изрека, једно општо место, *lieu commun* примени на одређен случај, мора се и она одредити, ограничити, специјализати. Стил, кад је говор о уметнику, значи уметнички стил; а не језички стил, који може карактерисати човека, али не мора карактерисати уметника. Уметнички пак стил, то јест онај начин којим уметник-творац свет у себе прима, и још више, којим он свет изражава, стил с оним вишим значењем, које му се и у најпростијој естетици даје, тај стил карактерише уметника. А то више значење стилу

дао је Недић местимице, само у својој студији о Јакшићу, допуштајући опет с друге стране себи врло смеле закључке према језичким, стилистичким особинама В. Илијћа; и смећући са свим с ума да Змај може имати и има свог уметничког стила, ма да као стилиста нема ничег карактеристичког слично Шилеру.

Слично сад тзв. импресијонисте. Једна лепа духовита ффраза, дотле нечувена; једно лепо упоређење и довољно је да у њих створи мишљење да тај писац има свој стил, да је оригиналан и т. д. Али лепа ффраза може да показује само духовитост, може да буде производ талента и ништа више. У том скроз стилистичком појимању стила, наше импресијонисте настављају, заступају онај препотопски правац наше досадашње критике, који је песничко дело процењивао само с језичке, ффилолошке стране, признајући нека општа места као мерило естетске вредности. И као што тај правац није оплодила ни једна трунка историје уметности, тако ни импресијонисте као наследници Недићеви апсолутно и не познају разлику између генија и талента и

хоће често за то, што неки наши генији немају формалистичког талента, да им одрекну уметничку вредност, док другим писцима који имају само тог пластичног осећања, осећања за лепу форму признају — моћ генија.

Али ваља једном за свагда знати да спољашњу форму умотвору даје таленат, и тај се може дотеривати; а геније даје унутрашњу форму, садржину према својој снази, која је једном дата и може је само у једном делу бити више, а у другом мање. И Бог је, по библијској причи, само једног дана створио свог највишег створа, образ и подобие своје — човека, ма да је и првог дана стварања и пре стварања био Бог. У историји књижевности пуно је примера да геније и таленат, унутрашња и спољашња вредност, осећање за садржину и пластично осећање не стоје у правом одношају у једном истом писцу. Тај одношај није нека константа да се њим може одмерити значај ког писца. Достојевски је толико већи геније од Тургеева, колико је овај већи таленат од њега.

Бајрн је, као што рече Гете, највећи

таленат свога доба, по пластичној сили недостижан; али, као што лепо Арнолд искључује, није геније. Бајрну се, по мом мишљењу, с правом пребацује да је неоригиналан, да је Фауст и сувише отац Манфреду, и да има у оскудици *стила*, свој *манир*. Он, доиста, зна само за проблем Фауста и Грете, проблем страсти у сукобу јој с друштвом и његовим установама. Тај проблем он је обрадио у многим, разноликим варијацијама његовим, а увек: и у лирској и епској песми и у драми у истом маниру, једнако тајанствено, фантастично. А колика је на пр. разлика у уметничком изразу између »Фауста« и »Хермана и Доротеје«!

И кад енглески критичар покрај свега, рекао бих чак, претераног поштовања према пластичној снази Бајрновој, може да му одрекне моћ генија — зар није смешна озбиљност наших критичара, којом траже и налазе у Бранку или сад у Војиславу и т. д. више него што је Арнолд могао да нађе у Бајрну?

Доиста ми је дивно чудо, да у нас има још озбиљних људи, шта више и озбиљних критичара: који непрестано ужи-

вају у Бранку, чак верују да би он могао достојно написати косовски еп! И зар треба очитије показивати душевну сродност оних којима је језик Бранков нај јачи доказ Бранкова уметничког значаја и оних, којима је »стил«¹ мера за уметника у опште! И како да наши писци стекну другог *српског* карактеристикума сем *српског* језика!

Иначе ако ишта одликује нашу књижевност, то је бескућништво. У поезији бескућништво, повођење за странцима, лутање по туђим, душевним световима. У приповетци онај диференцирани реализам, који од дрвећа не види шуму; толико се губи у индивидуалисању, да губи смисао за све што је општије типско, па дакле и за оно што је *српско*. Једно је, можда, опште, заједничко свима нашим приповедачима што из свију провирује кржљави филистар у свима његовим, бескрајним варијацијама, подједнако монотоним, неизразитим, досадним на целом свету.

Овака уметност није ни абревијатура живота; то је најпростија копија живота, до душе не *zans esprit*, али са свим *sans*

génie а то ће рећи и без уметничког стила.

Највећа хвала, која се може одати нашем приповедачу то је да има јак посматрачки дар. Али ко је иоле познат с психологијом уметности знаће, да је тај дар сам за себе врло далеко од стваралачке моћи, без које нема ни уметничког стила. Зна се колико су истинска факта драгоцене нашим приповедачима, а лако је увидети и колико се они, што »измишљају,« »стварају« труде да буду што ближи »истини,« место да »истину,« реалност приближе својим уметничким смеровима. И тај посматрачки дар ретко је у ког и не врло често истоветан с оним правим даром непосредног уметничког *опажања*. Ако се на пр. описује беда, живот бедних људи (— немам на уму само М. Будисављевића!), одма ћете познати филантропа, који се из књига и од данашње моде научио милосрђу према бедницима — а није сам непосредно познао грандијозно значење беде. Отуд непотребне и неприродне махинације, од других давно већ опробана и отрцана средства којима се хоће да постигне ефе-

кат. Најбоље карактерише моћ или немоћ таког посматрања факат да смо ми до скоро имали из сеоског живота само идиле, махом љубавне, ма да је прави уметник Ђ. Јакшић одавно већ био *оназио* и друге, неидилчне стране сеоског живота. Отуд и ако се факта уметнички прерађују то бива с најниже врсте »вишег становишта,« оног ограниченог морала и естетике из »старих, добрих времена.«

Немајући свог стила, писци га позајмљују од генија, непосредно, или преко других талената. Позајмљен стил пак права је погодба маниру. Код нас се врло много позајмљује и кад се за некога каже да је стао на своје ноге, да се ослободио узора, то врло често и обично значи, да је престао »стварати,« да пише једно те једно, у свом маниру. Манир, од чега зазире сваки прави уметник — општа је болест наших писаца; и у толико различнија што не само да се у том не види болест, него је као нека дика: стећи манир.

Овде морам изреком рећи да манир није стил, није онај унутрашњи начин

пишчева изражавања, него чисто спољашњи тон и облик његових дела. Манир је вештачки калуп, стил природна моћ. У нас се то двоје врло често брка, што и не може друкчије бити, кад се уметнички стил овако стилистички, неестетски, нефилософски схвати као што у нас бива.

O, beata (sed immodesta — додао бих) simplicitas!

Др. Светислав Стефановић

ЕМИЛ ЗОЛА

— Ги ДЕ МОПАСАН —

(Наставак)

Протести и откази претплате на лист стадоше летити, издавач поче постајати немиран, лист се обустави, али се доцније као мали недјељни часопис под титулом »Република Науке« поново покрену под управом умиљатог пјесника Катил Манда. Одштампавање овог романа у засебну књигу изазва велики преврат. Прва издања брзо се распродаше, а Алберт Волф, који имађаше врло велики у-

плив на читаоце »Фигара«, заузе се својски и за писца и за дјело му. Побједа би неочекивано јака и стална. »Убилац« постиже највећу цифру продаје, коју је икада једна књига у тако кратком времену постигла*). Пишчева слава бјеше утврђена.

Зола је литерарни револуционар, одсудни непријатељ свега оног што је било. Одсудан револуционар јесте сваки онај, који има живахан дух и жарку жеђ за новином. Сваки који има творачку душевну моћ и који је сит онога што познаје.

У романтици одрасли, испуњени умјетничким творевинама ове школе, одушевљени њеним лирским полетом, бијесно

*) Примјера ради износимо овдје цифре које показују колико су Золина дјела тражена и купована: Истога дана када су дјела изложена у у излогу књижара продато је од: »*Lourdes*« и »*Rome*« 100.000 егземплара, »*Ventre de Paris*« 40.000, »*Eugene de Rougon*« 30.000, »*Assommoir*« 136.000, »*Une Page d'amour*« 88.000, »*Nana*« 182.000, »*Pot-Bouille*« 88.000, »*La Terre*« 123.000, »*Germinal*« 99.000, »*La Bête humaine*« 94.000, »*L'argent*« 86.000, »*La Débâcle*« 190.000, »*Paris*« 100.000. — Прев.

смо њоме уведени за вријеме нашег младачког одушевљења у литературу. Али сваки облик ма како он лијеп био, постаје најзад сухопаран и монотон, нарочито људима који се искључиво баве литературом; који од јутра до мрака само у њој живе. Тако се појављује у нама нека чудновата тежња за промјеном. Чак и најдивнија дјела којима се са одушевљењем дивимо, постају нам равнодушна с тога, што и сувише добро познајемо напредак умјетности; с тога, што и ми сами згради припадамо. Најзад почињемо тражити нешто ново или боље рећи бивамо к новом приведени. То »ново« прихваћамо, испитујемо, допуњујемо и присвајамо себи — и онда уображавамо по кад-кад себи, да је то наш проналазак. Тако иде литература из преврата у преврат, од развоја до развоја, од васкресења до васкресења. Ништа не може бити ново. И Виктор Иго као и Емило Зола нису ништа пронашли.

(Наставиће се)

ИЗ ЛИСТОВА

+ У 16 и 17 броју »Босанске Виле« завршена је Сремчева приповијетка »Јексик-ација« коју је приказао Светозару Ђоровићу.

+ Љуба Стојановић почео је да пише у 41. броју »Срп. Књ. Гласника« опширан чланак »Старе Српске Штампарije«.

+ »Босанска Вила« јавља по руским листовима да Толстој спрема нов роман у коме ће бити описан војни живот на Кавказу.

+ У 42 броју »Срп. Књ. Гласника« почела је да излази стручна расправа »Лепа варош« гдје се говори о приликама и неприликама уређења српске пријестолнице. Расправу пише С. П. Зорић.

+ У 9 свесци »Кола« изишло је од Ђорђа Поповића-Даничара сјећање из првога српско турског рата »Српски сељак«.

КРОНИКА

+ »Бранково Коло« доноси у 44 броју: »Мита Нешковић, кр. жупанијски школски надзорник у Бјеловару навршио је 1. октобра о. г. 35-годишњицу свог учитељског рада. У низу тих година преживио је 50-годишњицу свога живота, 40-годишњицу свог књижевног рада, 35 годишњицу учитељског дјелања; 30-годишњицу уређивања разних листова и 10-годишњицу свога надзорничког рада. Уређивао је ове листове: »Учитеља«, »Нову Школу«, »Књиге за школу и учитељство«, »Ђачку библиотеку«, »Пчелицу«.

»Нашу Прошлост«, и »Нови Васпитач«, који ево петнајест година излази у његову власништву. Писао је многе чланке у »Летопису« Матице Српске и у »Књигама за народ«, »Историју српских школа у Аустро-Угарској«, коју је наградила Матица Српска са 50 дуката. Издао је збирку својих педагошких радова у засебној књизи и више уџбеника за основне народне школе. Може се рећи, да је он један од најплоднијих педагошких писаца у Срба у пошљедње 30 година«.

+ »Српске народне пјесме у јединствено јефтином издању«. Администрација »Српских Новости« (Budapest, IX. Lónyay utca 12) разаслала је писма ове садржине: Одлучили смо да у недјељним свескама издамо »Српске народне пјесме« и то из Вукове, Петрановићеве и др. збирака, уређене по приједмету пјевања у одјелите књиге. — Штапаћемо их на лијепој хартији, а уз десету свеску (можда и уз ранију) даваћемо лијепе корице бесплатно. Цијену 1 свесци утврђујемо са 4 пот. у Аустро-угарској и Босни и Херцеговини, 5. п. дин. у Србији и иностранству. То је досад најјефтиније издање српских народних пјесама, а ми смо сматрали за своју патриотску дужност, да по тако ниску цијену а у солидној изради дамо у руке нашем народу ненадмашне пјесме народног пјесника. Сад се обраћамо на Вас и на сваког народног пријатеља да нас у овом тешком патриотском подухвату потпомогне, скупљајући свако у свом кругу претплатнике. Све молимо да нам што прије саопште потребан (што тачнији) број примјерака, па ћемо им од пуне свеске почети исте да шаљемо.

Обрачун седмодневан с 30⁰/₀ рабата од расту-
рених примјерака.

+ Милан Обрадовић, новинар у Загребу, издао је овај позив на претплату: »Нема спора да је у најновије вријеме цио свијет највише заинтересовао крвави бурски рат. Ја сам о њему пажљиво читао све што ми је до руку дошло. Увидио сам, да су велику улогу у тој крвавој сцени играле нарочито јуначке буркиње. То ме одушевило те написах трагедију из бурског рата у 5 чинова: Едвардо и Евелина. Евелину буркињу окарактерисао сам као узор јунакињу, која је жудила за правом искреном љубављу, сумњала у љубав свога вјереника Енглеза Ричарда, (који ју је хтио узети, осјетивши на имању њену најбољу златну жицу) па, кад се вјерила, увидјела је, да ју Едвардо Бур искрено воли, ријеши се, те оде у рат, презре Ричарда, који ју као енглески генерал зароби у рату и даде стријељати у један исти мах заједно с Едвардом. Дјело ће изнијети преко пет табака осмине, на врло лијепој и финој хартији, са красном израдом, а стаће само 1 круну «

+ Биоградско »Коло« доноси овај извјештај: »Управа Српске Књижевне Задруге разаслала је била послуже своје скупштине нацрт програма за издавање српских писаца, старих и нових, свима пријатељима српске књиге, да сваки каже о свему свој суд; и на основу тога сазвала је за 6. окт. конференцију свију пријатеља Српске Књижевне Задруге, да се с њима посавјетује о нацрту истога програма. Конференција није била посјећена како би се могло желити, али је можда та непосјећеност била разлог да је дебатоване

било живо и плодносно. Пресједавао је Живан Живановић. У дебати су узели учешћа Павле Поповић, др. Јован Скерлић, Слободан Јовановић, Живан Живановић, М. Драгутиновић, Јован Томић. Нацрт програма бранио је од стране Управе секретар Срп. Књижевне Задруге Љуба Јовановић. — Павле Поповић истицао је критерије којих се састављач нацрта требао држати: стварна књижевна вриједност, књижарска потреба једнога дјела и укус публике (укус публике у овом смислу: публика није никако примила »Бијесног Роланда«, ма да је он класично дјело и за то га Срп. Књиж. Задруга није требала издати.) — Г. Јован Скерлић изнио је већином оно исто што је нацрту замјерио и у Срп. Књиж. Гласнику, додавши ономе и питање какво је становиште Управа заузела према хрватској књижевности; јер се из нацрта то не може видјети, а њему се по свему чини да је збуњено. Он износи и формалан приједлог да Срп. Књиж. Задруга издаје млађе писце, а при том да је мјерило књижевна вриједност. — Слободан Јовановић исказује, да овакав нацрт програма није подесан за дебату ни у ком правцу. — Живан Живановић увиђајући да се овај програм не би могао испунити прије педесет година, предлаже, да се одреде дјела која ће задруга бити дужна да изда у десет година а то би било око седамдесет дјела. — Г. Јован Томић чини детаљне замјерке на избор појединих писаца и дјела. — Послије завршене дебате која је моментално бивала и више субјективна него што би требало, приступило се појединачном гласању о томе, да ли да се овај нацрт задржи као основа за дебату или

да се врати Управи да изнесе други нацрт програма, израђен детаљније. — Ријешено је са 14 против 11 гласова да се приједлог упути Управи на детаљнију израду.»

ЧИТУЉА

† *Др. Јован Пачу*. 17. октобра смрт је уништила и опет живот једног неуморног културног српског радника и ријетког родољуба. Поред своје медицинске струке у којој је он умио да буде изврстан видар, брижна мајка сиротиње и анђео утјехе јаднима, он је био познат као умјетник музике, коме је учитељем био прослављени Сметана. Поред силних концерата које је давао по свима српским крајевима, увијек у добротворне сврхе, приредио је он 1876 године грандиозан концерт у Кијеву који је испао са необичним успјехом. Међу силним његовим композицијама, штампаним и нештампаним, познате су у најширим круговима: »Праг је овог милог Српства«, »Без тебе, драга«, »Чуј Душане«, »Бранково Коло« и музика у позоришном Поповићевом комаду »Наши сељани«. Пачу је осим тога уживао лијеп глас као чист карактер прекаљена родољуба, зато је код свију странака опојан и оплакан дубоком тугом. Свечани укол његов у Великој Кикинди, гдје је пренесен из Загреба, силни говори који су над његовим мртвим тијелом излаворени, јасан су знак нашег велика губитка.